

Írta: Incze Gabriella

A párbeszéd érdekében

Engedve a felhívásnak, miszerint „legyen szerzőnk”, a gyermekvédelmi törvény illetve az elfogadását megelőző viták ürügyén szeretnék laikusként hozzászólni a gyermekvédelem kérdésköréhez. Felbátorít erre az is, hogy szakemberek többször hiányolták a társadalmi vitát, a laikusok és szakemberek közötti párbeszédet ebben a kérdésben.

Úgy érzek, hogy az utóbbi időben elég nagy hangsúlyt kapott a szakmaiság, a szakszerűség igénye. Ez egyrészt természetes kíváncsi, másrészt előbb-utóbb minden szakma megalkotja a maga dogmáit. Miközben nem vonom kétségbe, hogy a gyermekvédelem szakma, természetesnek tartom, hogy minden, ami a gyermekvédelemmel kapcsolatos – és ezt most a lehető legtágabban értem: minden, ami a gyermekeink jelenét, jövőjét, esélyeit érinti –, indulatokat kelt, érzelmeket kavart fel. Egyébként is napjaink egyik tendenciája, hogy a laikus közvélemény beleszólást követel olyan kérdésekbe, amelyek eddig kizárólag egy szakma kompetenciájába tartoztak, és ez általában a szakma ellenállásába ütközik, vagy legalábbis ellenérzést kelt a szakemberekben.

A gyermekvédelem elvi alapkérdései, úgy érzem, sokkal inkább filozófiai, világnézeti, értékrendbeli kérdések, mint szakmaiak. A konkrét problémákra adott válaszokat meg lehet próbálni szakmailag megindokolni, de a háttérben ott van a világnézet, az értékrend. Úgy érzem, a szakemberekben készítés van arra, hogy világnézeti választásaikat szakmai megfontolásként tüntessék föl. Az, hogy alapvetően az egyént vagy a társadalmat teszem-e felelőssé egy család teljes ellehetetlenüléséért, nem szakmai kérdés. A választól függően – ami a valóságban soha nem lehet egyszerű –, a segítség lehet olyan, hogy „segítek, de most már én mondom még, hogyan kell élned” vagy „segítek, és bízom benne, hogy a felkínált segítséggel helyesen tudsz élni”. Vagy teljesen érthető lenne például a szülő akarata ellenére történő örökbefogadás abszolút tilalma, hiszen a szülőgyermek vérségi kapcsolat olyan erős, hogy nem biztos, hogy ezt bármilyen indokkal, erőszakkal meg lehet szüntetni. Egy más értékrend szerint ugyanígy érthető a szülői felelősséget szigorúan számon kérő felfogás, amely éppen szorgalmazná adott esetben a szülői jog megvonását.

Nem tudom, hogy az elvi alapkérdésekben mennyire egységes a szakma véleménye, azt hiszem a társadalom egy jelentős részének értékrendje meglehetősen eltér a szakmáétól. (A társadalom véleménye természetesen ebben a kérdésben is erősen megoszlik.)

Az egyik ilyen szemléletbeli eltérés, hogy a közvélemény inkább tartja felelősnek a bajbajutott családot a helyzetéért. A törvény és a nyilvánosság előtt megszólaló szakemberek a családot egységként kezelik, míg a laikusok könnyen kettéosztják a családot „bűnös” szülőkre és megvédendő gyerekekre. Egyik oldalon a család szinte megbonthatatlan egység, a másik oldalon a gyermek családból való kiemelésére nemcsak azért van szükség, hogy a gyermek jobb körülmények közé kerüljön, hanem ezzel egyben büntetni lehet a szülőket.

Látszólag tökéletes az összhang viszont abban, hogy a gyermek érdeke az elsődleges, sőt kizárólag a gyermek érdeke határozhat meg egy adott esetben hozott döntést. Ez kissé farizeus álláspontnak tűnik, hiszen igazából soha nem lehet tudni, hogy mi a gyermek érdeke, mit tartana ő annak, ha ő dönthetne. Maupassant-nak van egy novellája, amelyben a fiatal, szegény férfi keserűen tesz szemrehányást szüleinek, hogy nem adták gazdag

nevelőszülőknek, szemben a szülőfalujában gazdagon és tekintélyesen visszatérő férfival. Még egy „rendes” családban nevelkedő gyermek esetében is a szülő csak remélheti, hogy döntései a gyermek érdekét szolgálják, de a döntéshozó mindenképpen a saját értékrendjét erőlteti rá a gyerekre. Az etnikai hovatartozás például lehet nagyon fontos a „szakember” számára, de nem feltétlenül az általában az embereknek. Vagy a családnak, mint egységnek az érdekében tett lépések, ha ezek kudarcot vallanak, késleltethetik a gyerek helyzetének rendezését.

A családtagok érdekkonfliktusai egy „normálisan” működő családban is jelen vannak. Ezek súlyosabbak lehetnek krízishelyzetben lévő vagy deviáns családban. Nemcsak a gyermekeknek vannak érdekeik és jogaik. Ma már nem lehet kényszergyógykezelésre kötelezni valakit a gyermek érdekére való hivatkozással és nemcsak azért, mert a kényszergyógykezelés nem bizonyult elég hatékonynak, hanem azért sem, mert sértette az érintett jogait. Vagy egy súlyos bűncselekmény elkövetője sem kerülheti el a büntetést eltartandó gyermekeire hivatkozva (gyermek érdeke kontra társadalom érdeke). *(Ez érdekes vita lehetne, (a szerk))* Látszólag nagy az egyetértés abban is, hogy lehetőleg minden gyermeknek családban kell nevelkednie-e. Ez a mi kulturális közegünkben vitathatatlan, de nehéz elfogadni azt, hogy – kissé sarkítva – a legrosszabb család is jobb, mint a legjobb intézet. (Nem tudom, axiómaként elfogadhatjuk-e, hogy egy gyermeknek családban kell nevelkednie. A történelem során a család maga is nagyon sokat változott, voltak társadalmak, ahol gyakorlatilag kollektív nevelés folyt, és a példák folytathatók. Vagy a mi közelmúltunkból példát hozva, néhány évtizede természetes volt, hogy egy gyerek bölcsődébe került akár néhány hónaposán (már ahol volt bölcsőde), aztán később majdhogynem lelketlen anyának számított, aki csecsemőjét bölcsődébe adta. Mára ismét jelentősen megnőtt az igény a bölcsődék iránt. És persze nemcsak a gyerekeknek van szüksége a családra, a szülőknek is a gyerekre, a gyerek mindennapi jelenlétére és közelségére.)

Az intézeti nevelés elutasításában tehát elég nagy az összhang, az eltérés abban van, hogy az egyik szemlélet szerint erőltetni kell a gyerek nevelőszülőkhöz kerülését, illetve az örökbefogadást. A másik szerint a család a vérszerinti családot jelenti, és ezt kell segíteni abban, hogy alkalmas legyen a gyereknevelésre. Ezzel teljes mértékben egyet lehet érteni, de a szkeptikus laikusban felmerül a kérdés, hogy vajon minden család alkalmassá tehető-e a gyereknevelésre anélkül, hogy határozottan, esetleg erőszakkal beavatkoznának a család életébe. Nem elég, ha a család érzelmi biztonságot nyújt, és biztosítani tudja az alapvető létfeltételeket, a gyerekeknek a családban kell elsajátítani a legfontosabb társadalmi normákat. Úgy tűnik, mintha a jogászok és egyes társadalomkutatók fejében éles határ választaná el a kriminalitást a társadalmilag elfogadható és elfogadott viselkedéstől és életmódtól. A büntetőjog elvben szankcionálja a bizonyított bűncselekményeket, az ezen kívül eső cselekményekre és viselkedésmódokra nincsenek többé-kevésbé mindenki által elfogadott szankciók. A törvény egyik pozitívumaként említik, hogy teljesen elválik a segítő és hatósági funkció. Lehet, hogy csak a szociális munka nem ismeretéből adódik, hogy felmerül az emberben: nem jelenti-e ez azt, hogy a szociális munkás indirekt módon megerősíti a – mondjuk így – deviáns életvitelt? Hiszen a szociális munkás és kliense is szerepet játszik (a berne-i „szociális munkás játszma”), és a családról és problémáiról kialakuló kép a játszma törvényeinek megfelelően és a segítségre szoruló ember érdekei szerint torzul. Másrészt bizonyos érdekek tudatos felvállalása, az érzelmi azonosulás emberek különböző csoportjaival sokszor csőlátást eredményez. (A bíró helyett az ügyvéd szerepe.) Azt hiszem, ezért van az, hogy néha egészen másként látja ugyanazt a helyzetet a szociális munkás és az érintett környezete.

Érdekes, hogy miközben a szakemberek hangsúlyozzák a vérségi kapcsolat fontosságát, a szülőnek a gyermekhez és a gyermeknek a szülőhöz való jogát, mintha megfeledkeznének arról, hogy ez a kapcsolat nem csak a gyermek családból való kiemelésével szakadhat meg, hanem válással is. A válást megelőző illetve követő időszak is elég nehéz lehet egy gyermek számára, és a válás során sokszor egy szoros, mindkét fél számára fontos érzelmi kötelék szakad meg vagy sérül. (Ezt a problémát az érdekelt civil szervezetek állandóan napirenden tartják ugyan, de a gyermekvédelmi szakembereknek mintha elkerülné a figyelmét.)

Az is gyakran elhangzik, hogy ha már örökbefogadásra kerül sor, nagyon fontos, hogy a gyermek saját etnikai-kulturális közegében maradjon. Nem kétlem, hogy nagyon frusztráló lehet, ha valaki saját magát „vietnámi testbe zárt norvég”-nak érzi (Herczog Mária példája). Mégis előfordulhat, hogy szerencsésebbnek tartja magát azoknál, akik mondjuk egy vietnámi árvaházban nőttek föl. Vagy ahogy nálunk tevődik föl a kérdés, tényleg örülnünk kell-e annak, hogy az évtizedek alatt intézetben felnőtt cigánygyerekek legalább nem kerültek „magyar” családba. Annak, hogy az etnikai-kulturális hovatartozás elsődleges fontosságú érték lenne, ellentmond az a népvándorlás, ami a világban tapasztalható. Egy televíziós riportműsorban megkérdeztek egy Kanadába kivándorolt török nőt, hogy minek érzi magát, töröknek vagy kanadainak. „Muzulmán vallású kanadai állampolgárnak” – szolt a válasz.

Teljes az egyetértés abban is, hogy anyagi okból egyetlen gyermeket se szakítsanak ki a családjából. Kérdés, mennyire jellemző, hogy csak és kizárólag anyagi okból kerüljön egy gyermek állami gondozásba. A gyermekvédelem területén dolgozó egyes szakemberek szerint is, az esetek döntő többségében a szegénység mellett más okok is vannak. Egyáltalán lehetséges-e, hogy tisztán anyagi okból kerüljön sor egy ilyen intézkedésre? Ha egy gyereket azért emelnek ki a családjából, mert nem jár iskolába, és azért nem jár iskolába, mert a szülőknek nincs pénze cipőt venni, ez anyagi ok-e? A hajléktalan anya gyermeke ezután anyjával maradhat akkor is, ha nem tudják őket anyaothonban elhelyezni? A gyermekvédelmi támogatás nagy segítség lehet az alacsony jövedelmű, de nem katasztrofális helyzetben lévő családoknak, de nem oldja meg a lakás gondokat vagy a teljes jövedelemnélkülséget. A gyermekvédelmi törvény természetesen nem oldhatja meg az összes szociális problémát, még ha ezek általában érintenek is gyerekeket. Éppen ezért ezeket a szempontokat más törvények kapcsán is figyelembe kellett volna venni. Csak példaként: szinte mindenki üdvözölte a lakásprivatizációt, de ezzel megszűnt az a lakásállomány, amely arra lett volna hivatva, hogy a lakáspiacon érvényesülni nem tudók lakhatását oldja meg. Jó az, ha egy korábbi otthonát bármilyen okból elhagyni kényszerülő háromgyerekes anya ideiglenes otthonba mehet, de ez nem lehet végleges megoldás.

Egyébként nem személyes ízlésem szerint való a gyermekvédelmi támogatás jövedelemszinthez kötése. Különösen ebben a kormányzati ciklusban egyre gyakoribb a rászorultsági elv alkalmazása illetve különböző rászorultsági szintek megállapítása. A gyermekvédelmi támogatással egy gyermek után, jövedelemtől függően legalább négy fajta családi pótlék járhat (a gyerekszámától függő differenciálást jogosnak és elfogadhatónak érzem). A szociológusok elég sokat beszéltek és írtak már a szegénységi csapdáról, úgyhogy csak egy példa: öt gyermek esetén a gyermekvédelmi támogatás már elég tekintélyes összeg a társadalom alsó régióiban elérhető legális bérekhez viszonyítva. Miért vállalna a szülő nehezebb vagy több (legális) munkát vagy adná föl munkanélküli státuszát, ha ezzel anyagilag rosszabbul jár? Ez az elv ellenérdekeltté teszi az embert, hogy saját helyzete javítására (legális) erőfeszítéseket tegyen, másrészt új konfliktusokkal terheli meg a társadalmi kapcsolatokat. Az iskolában, óvodában a gyerekek és a szülők megtudják

valahogy, hogy kinek nem kell térítést fizetnie az étkezésért, ki mennyi tankönyvsegélyt kap. Előfordult, hogy a tanító néni az osztály előtt ajánlotta fel egy gyereknek az ingyenes menza lehetőségét. Bármilyen nagyok legyenek is a társadalmi jövedelmi különbségek, talán még nagyobb indulatokat kelt az emberekben, ha a szomszédról kiderül, hogy rendszeres nevelési segélyt (gyermekvédelmi támogatást) kap, és kifizetik helyette a fűtés- és villanyszámlát.

Tisztában vagyok vele, hogy a törvény nem általában a gyermekek védelmét hivatott szabályozni, hanem a veszélyeztetett gyermekekkel illetve krízishelyzetbe került gyermekekkel, a számukra nyújtható ellátásokkal foglalkozik. Nekem valami mégis nagyon hiányzott, nem is annyira a törvényből, mint a gyermekvédelemről folyó vitákból: úgy érzem, még csak kísérlet sem történt arra, hogy valaki meghatározza (a majdani tb-törvényhez hasonlóan), hogy egy gyermeknek milyen ellátásokhoz, szolgáltatásokhoz van joga egyszerűen azért, mert magyar állampolgár és gyermek. Vagy még pontosabban: meg kellene határozni, hogy mi lenne a cél e tekintetben, mi az, amit egy magyar gyermeknek meg kellene kapnia. Például úgy tűnt nekem, hogy az általános (és ingyenes) tankötelezettség korában mindenki természetesnek veszi, hogy súlyos ezrekbe kerülnek a tankönyvek és tanszerek egy-egy tanévkezdéskor. Általánosságban azt hiszem, hogy a gyermekeknek alanyi jogon járó természetbeni juttatások (kötelező védőoltás, ingyenes csecsemőtápszer, ingyenes tankönyv stb.) kifejezik azt, hogy minden gyermek egyformán érték a társadalom számára, legyen szó egy bankelnök vagy egy munkanélküli gyermekéről. Nem gondolok korlátlan állami felelősségvállalásra. A tb-s analógiánál maradván, nincs abban semmi felháborító, hogy nem ingyenes a gyógyszer és nem jár korlátlan számban a térítésmentes lombikbébi-program. A közvetlenül a gyermeknek juttatott ellátás kevesebb társadalmi feszültséggel jár, mint a családi pótlék és társai, amit nem a gyerek, hanem a család kapj. Ebből nem következik számomra, hogy családi pótlékre nincs szükség, természetesen rengeteg olyan gyermekkel kapcsolatos kiadás van, ami természetbeni juttatással nem vagy csak nehezen váltható ki, egyszerűen más lenne az üzenete mondjuk a minden gyerek számára ingyenes menzának, mint a rászorultsági alapon járó és ezért esetleg stigmatizáló és a saját erőfeszítést fékező gyermekvédelmi támogatásnak.

És még egy kérdéstről, amelynek a gyakorlati jelentősége azt hiszem, nem túl nagy, és ez az örökbefogadás. Nem tudom, hogy a mesterséges megtermékenyítés elterjedésével csökkent-e az örökbefogadásra jelentkezők száma, de ma már az asszisztált reprodukciós eljárások fejlődésének köszönhetően kevés olyan emberpár van, a-kinek az örökbefogadás az egyetlen esélye arra, hogy gyermeke legyen.

Az örökbefogadás megítélésében is jelentős különbség van a szakma és a laikus közvélemény jó része között. Szándékosan fogalmazok így, bár úgy sejtem, hogy a gyermekvédelemben dolgozók egy részének véleménye közelebb állhat a laikusokéhoz. (Példaként említem azt a GYIVI-s ügyintézőt, aki szerint az örökbefogadás jelenlegi szabályai túlságosan is védik a vér szerinti szülő jogait.) A közvélemény az örökbefogadást olyan aktusnak tekinti, amelynek fő célja, hogy egy meddő házaspár gyermekhez jusson, hangsúlyozva, hogy az adoptálás a gyermek érdekeit is szolgálja és általában teljesen figyelmen kívül hagyva a vér szerinti szülők jogait és érdekeit. A másik oldalról az örökbefogadás egy gyermekvédelmi probléma lehetséges megoldása, de mivel a jelenlegi szakmai gondolkodás a családra, a vér szerinti családra helyezi a hangsúlyt, természetesen rossz megoldás és csak egészen kivételes esetben jöhet szóba. Ebből a megközelítésből az örökbefogadni szándékozó érdeke, érzékenysége tűnik közömbösnek. Sőt, ha az örökbefogadást kiváltságnak, az örökbe fogadni szándékozókat a szegény anyák kizsákmányolóinak tekintjük, teljesen jogos az irántuk érzett ellenszenv. Nagyon nem

mindegy, hogy az örökbefogadást megelőző vizsgálatnak az-e a célja, hogy segítse a jelentkezőket abban, hogy felmérjék, milyen nehézségekkel találhatják szembe magukat, milyen megoldások lehetségesek, illetve, hogy eldöntsék, tényleg jó megoldás-e számukra az örökbefogadás; vagy egyszerűen alkalmassági vizsgáról van szó, ahol egy hatóság kiállítja a gyermeknevelésre alkalmas / gyermeknevelésre alkalmatlan bizonyítványt. Egy beszélgetés során egy GYIVI-s vezető nem is értette, hogy miért zavarhatna valakit, ha alkalmassági vizsgálatnak vetik alá. A Mózeskosár vezetője viszont egy másik beszélgetésben azt mondta, hogy az alkalmassági vizsgálat sok örökbefogadó szülőnek okoz gondot. A válasz a vizsgálatokkal szembeni ellenérzésekre legfeljebb annyi, hogy ha nem tetszik, nem muszáj örökbe fogadni. (Egy vidéki városban 8-10 éve – legalább 1 esetben bizonyítottan, de feltételezhetően mindenkinél ugyanazokat az orvosi vizsgálatokat végezték el – az orvosi vizsgálatok közé tartozott, hogy a jövő szülőknek nincs-e vírusos hasmenése, ami természetesen teljesen közömbös abból a szempontból, hogy a házaspár 3-5 év múlva örökbe fogadhat-e egy kisgyermeket. A főleges vizsgálatok viszont – legalábbis az érintettek így érezték – olyanok, mint a „csak úgy” meztelenre vetkőztetés: megalázzák az embert.) A szakemberek mintha valami számomra érthetetlen ellenszenvvel viseltetnének azok iránt, akiknek azért kell küzdeniük, hogy gyermekük legyen, és nem tudnának mit kezdeni azzal a laikusok számára nagyon is érthető érzéssel, hogy az emberek általában vágnak arra, hogy gyermekük legyen. Jól illusztrálta ezt a televízió „Ön dönt!” című műsora, amelynek egyik adásában egy gyermekre vágyó asszonynak kellett az örökbefogadás mellett vagy ellen döntenie. A jelenlévő neves szakemberek képtelenek voltak az asszony helyébe képzelni magukat és láthatóan tudomást sem vettek arról, hogy az „örökbe fogadni vagy nem” kérdésnek ilyen aspektusa is lehet.

Ezzel az egész eszmefuttatással nem azt akartam sugallni, hogy Magyarországon nehéz örökbe fogadni, sőt ha jól tudom, ez ellentétben áll közhiedelemmel, nem is igaz, legalábbis fejlett demokráciákhoz képest nem nehéz. Csak úgy gondolom, hogy a szakmai elfogultság, bizonyos érdekek, értékek tudatos képviselése érzéketlenné és előítéletessé tehet más jellegű problémákkal szemben.

Az még a laikus számára is nyilvánvaló, hogy a törvény az eddigieknél sokrétűbb és az egyéni igényekhez jobban igazodó intézménytípust, gondozási formát próbál elterjeszteni. A prevencióról, amelynek fontosságát mindenki hangsúlyozta, túl sok szó nem esik (említés a családi életre nevelésről), de a megelőzés nem is egy törvény vagy törvények feladata, hanem sokkal összetettebb kérdés. Mindenesetre őszintén kívánom a gyerekeknek, családoknak, szakembereknek és mindannyiunknak, hogy a törvény segítse elő, hogy minél több gyereknek lehessen boldog gyerekkora és esélye a sikeres felnőtt életre.